

А.О. Афанасьєв, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідний центр гуманітарних проблем Збройних Сил України, Р.М. Серветник, полковник, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник Національний університет оборони України імені Івана Черняховського

НАПРЯМИ ВІЙСЬКОВО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ НА ВІЙСЬКОВИХ ТРАДИЦІЯХ

У статті розглядаються напрями військово-патріотичного виховання особового складу Збройних Сил України на військових традиціях. Пропонуються дві групи напрямів: ті, що торкаються особового складу в цілому, включаючи військових вихователів; такі, що мають використовуватися лише стосовно суб'єктів військово-патріотичного виховання. Розглядаються дві групи суб'єктів патріотичного і військово-патріотичного виховання на військових традиціях: в українському суспільстві та у Збройних Силах України. Наголошується на провідній ролі командирів (начальників), офіцерів органів з роботи з особовим складом у виховному процесі. Пропонуються напрями перспективних досліджень щодо вказаної проблематики.

Ключові слова: військово-патріотичне виховання, військові традиції, військовослужбовці, Збройні Сили України, напрями військово-патріотичного виховання, особовий склад.

Постановка проблеми. На сучасному етапі стає особливо актуальним питання підвищення ролі морального фактору функціонування Збройних Сил (ЗС) України. Завдання, поставлені перед ними Державною комплексною Програмою реформування та розвитку Збройних Сил України на 2013 – 2017 роки, та потреби військової практики вимагають, крім іншого, з'ясування ролі традицій у життєдіяльності військовослужбовців і військових колективів, а також напрямів військово-патріотичного виховання (ВПВ) особового складу на військових традиціях. Це дозволить чіткіше уявити механізм формування у військовослужбовців патріотизму, готовності до сумлінного виконання військового обов'язку, що сприятиме підвищенню ефективності виховного процесу в цілому. Означена проблема тісно пов'язана з питаннями подальшого вдосконалення системи військового навчання та виховання особового складу ЗС України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки з'явилася значна кількість наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів, присвячених питанню виховання громадян на традиціях. Проте в цих дослідженнях як об'єкт виховного впливу виступає, як правило, цивільний контингент населення, зокрема учнівська та студентська молодь. Суттєвий внесок у дослідження військових традицій українського народу та його ЗС, досвіду ВПВ зроблений авторськими колективами таких фундаментальних праць, як “Книга пам'яті України”, “Історія українського війська”, “Звитяга і

жертвність. Українці на фронтах другої світової війни”, “Військове будівництво в Україні у XX столітті: історичний нарис, події, портрети”, а також інших видань.

Водночас, звертає на себе увагу недостатня кількість спеціальної літератури, присвяченої безпосередньо військовим традиціям українського народу та його ЗС. Цю тематику, зокрема, висвітлює робота В. Буркута “Військові традиції і сучасність”, в якій, щоправда, не розглядаються відповідні методологічні проблеми. Не можна вважати обґрунтованим і те, що окремі автори, (наприклад, Ю.Г. Підборський [1]) пропонуючи класифікацію традицій українського народу, не виокремлюють військові (бойові) традиції. Нема чіткої класифікації традицій і в дослідженні В.І. Каюкова, безпосередньо присвяченому означеній проблемі [2].

Сучасні наукові праці, в яких висвітлюються питання виховання військовослужбовців на військових традиціях, є одиничними. До них, зокрема, належить дисертаційні дослідження російських вчених В.В. Трубникова (1998 р.) і В.А. Сидорчука (2008 р.), які вивчали проблеми виховання курсантів військових інститутів на традиціях ЗС Росії, а також наукові праці фахівців Науково-дослідного центру гуманітарних проблем Збройних Сил України, Національного університету оборони України та інші.

Формулювання мети статті. Зважаючи на недостатню наукову розробленість зазначеної проблематики, авторами поставлено за мету обґрунтувати напрями ВПВ особового складу на військових традиціях, що дозволить чіткіше уявити зміст цієї діяльності та сприятиме підвищенню її ефективності.

Виклад основного матеріалу. У питанні підвищення рівня морально-психологічного потенціалу військових колективів особлива роль належить ВПВ воїнів на військових традиціях. Напрями цієї діяльності пов’язані із соціальними вимогами держави до поведінки військовослужбовців, які містяться у Статутах Збройних Сил України, Військовій присязі та деяких інших нормативно-правових актах. У формуванні патріотичної свідомості військовослужбовців важливу роль відіграють також національно-історичні традиції як елементи духовної й культурної спадщини народу, що реалізуються як суспільні настанови, норми поведінки, цінності, ідеї, звичаї, обряди тощо, які передаються від покоління до покоління й зберігаються в певних суспільствах і соціальних групах протягом тривалого часу [3].

Аналіз наукової літератури, урахування практичного досвіду функціонування військових колективів дозволяють розглядати *військові традиції* як стійкі специфічні форми суспільних відносин у ЗС, що історично склалися та передаються з покоління в покоління у вигляді порядку, правил і норм поведінки військовослужбовців, їхніх духовних цінностей, моральних настанов і звичаїв, пов’язаних із виконанням навчально-бойових завдань, організацією військової служби та побуту.

Військово-патріотичне виховання особового складу на військових традиціях можна вважати активним процесом системного, комплексного та всебічного впливу командирів (начальників), офіцерів органів з роботи з

особовим складом, державних і громадських організацій на свідомість, підсвідомість і поведінку особистості військовослужбовця, а також психологію військового колективу в процесі їх життєдіяльності з метою формування у воїнів поваги до історії та традицій ЗС України, інших патріотичних почуттів і переконань, а також високих морально-бойових, громадянських, військово-професійних, соціально-психологічних, психічних і фізичних якостей, необхідних для успішного виконання у будь-яких умовах конституційного обов'язку щодо захисту народу України.

Узагальнення існуючих наукових підходів та аналіз специфіки військово-професійної діяльності у ЗС України дозволяють виокремити *дві групи* напрямів ВПВ військовослужбовців на військових традиціях: ті, що стосуються особового складу в цілому, включаючи військових вихователів, які виступають як суб'єкти військово-педагогічного процесу (вихователями підлеглих), так і об'єктами (вихованцями); такі, що мають застосовуватися лише відносно суб'єктів ВПВ.

До *першої групи напрямів* слід віднести:

1. Виховання у військовослужбовців патріотичних почуттів до України, поваги до її символів, рідної мови, національно-історичних традицій і звичаїв, формування в них відповідних переконань і мотивів поведінки.

Логічність виділення цього напрямку зумовлюється тим, що ЗС України як один із інститутів держави є суб'єктом всіх процесів, які протікають у суспільстві, у тому числі процесу патріотичного виховання (ПВ) громадян. Запропонований підхід також методологічно впливає із тези про те, що військові традиції є складовою національних історико-культурних традицій, а також положень законодавства, зокрема: ст. 3 Закону України "Про оборону України", яка відносить ВПВ громадян до однієї зі складових підготовки держави до оборони; ст. 11 Закону України "Про Збройні Сили України", що визначає виховання військовослужбовців на патріотичних, бойових традиціях Українського народу однією із засад діяльності ЗС України.

Отже, ВПВ військовослужбовців, крім "військово-патріотичних", має містити в собі також "загальнопатріотичні" заходи, спрямовані на формування у воїнів патріотичної свідомості, якостей громадянина-патріота та поваги до національно-історичних традицій українського народу. Досягнення цієї мети потребує використання всього арсеналу традиційних засобів, форм, методів, методик і технологій психолого-педагогічного впливу на особистість і військові колективи.

Суб'єктами ПВ і ВПВ на національних історико-культурних і військових традиціях в українському суспільстві є:

державні, громадські та інші установи й окремі діячі;

громадські неполітичні організації патріотичного спрямування (Ради ветеранів війни та бойових дій, Товариство сприяння обороні України, військово-технічні гуртки та об'єднання тощо);

спілки науковців і творчих працівників;

працівники Меморіального комплексу "Національний музей історії

Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”, Національного військово-історичного музею, інших музеїв і місць бойової слави воїнів-українців, виставок, закладів культури та мистецтва тощо.

У вирішенні вказаних завдань особлива роль належить меморіальним комплексам, музеям, пам'яткам, відомим історичним місцям, які надають можливість людині емоційно сприйняти та глибше збагнути зміст національно-культурних та історичних традицій і звичаїв свого народу, “доторкнутися” до певних історичних подій тощо.

2. Виховання у військовослужбовців патріотичних почуттів і переконань щодо ЗС України, свого виду ЗС (роду військ), їх історії, бойового шляху) частини (з'єднання), військових традицій, ритуалів і символіки.

Відомо, що від рівня патріотичної вихованості особового складу безпосередньо залежить морально-психологічний потенціал українського війська та його боєготовність у цілому. Провідну роль у реалізації завдань цього напрямку виховання мають відігравати *суб'єкти ВПВ у ЗС України*:

командири (начальники), офіцери органів з роботи з особовим складом, а також інші посадові особи, які мають підлеглих і відповідно до вимог Статутів Збройних Сил України відповідають за їх виховання;

посадові особи, які не є начальниками для особового складу й можуть залучатися до цього напрямку виховання (працівники будинків офіцерів, військових музеїв і бібліотек, кімнат бойової слави, ансамблів пісні й танцю, військових засобів масової інформації та ін.);

військові колективи та соціальне середовище в цілому.

Для реалізації зазначених завдань можуть використовуватися як традиційні форми впливу на особистість і соціальні групи, так і специфічні, що стосуються військовослужбовців і військових колективів: заняття з бойової підготовки, суспільно-політичне інформування, заходи культурно-виховної та просвітницької роботи, самовдосконалення особового складу. З цією метою у відповідних планах і розкладах занять військових частин (підрозділів) доцільно передбачати спеціальні заняття (або окремі навчальні питання) з особовим складом із зазначеної тематики. Важливо, щоб вказані заходи проводилися не формально (оскільки їх проведення “для галочки” не лише не досягне поставленої мети, а може мати зворотній результат), а змушували воїнів пережити, відчути, внутрішньо сприйняти традиції українського народу та його війська. Оскільки цей процес реалізується через вплив на їхні емоції та почуття, значну увагу слід приділяти його естетичним чинникам і засобам впливу на емоції, почуття й переживання воїнів. При цьому пріоритетна роль належить командирам (начальникам), офіцерам органів з роботи з особовим складом як військовим вихователям. Як справедливо зазначав К.Д. Ушинський, у вихованні все має ґрунтуватися на особистості вихователя, оскільки лише особистість може впливати на формування й розвиток особистості, лише характером можна сформувати характер. Тому для того, щоб ефективно проводити ВПВ особового складу, офіцер сам має бути патріотом і поважати військові традиції.

Для реалізації зазначених завдань у виховному процесі слід активно використовувати меморіальні комплекси, військові музеї, кімнати бойової слави військових частин, історичні пам'ятки та предмети, відомі історичні місця. Провідним закладом військової культури, який залучається до ВПВ військовослужбовців і громадян нашої держави в цілому, є Національний військово-історичний музей Збройних Сил України та його філіали.

3. Використання виховного потенціалу традицій у ході формування у військовослужбовців комплексу необхідних професійних і особистісних якостей, готовності до сумлінного виконання військового обов'язку і конкретних завдань військової служби, прагнення практичними справами зміцнювати обороноздатність держави і боєготовність частини (підрозділу).

Знаходячись у тісному зв'язку із попередніми, цей напрям спрямований на формування особистості військовослужбовця як висококваліфікованого фахівця, громадянина-патріота своєї держави, який глибоко поважає військові традиції, турбується про їх збереження та примноження. Досягнення цієї мети можливо за умови вмілого використання суб'єктами ВПВ методів безпосереднього та опосередкованого педагогічного впливу, зокрема виховного потенціалу військово-соціального середовища. Орієнтація військовослужбовців на ідеали вірності військовим традиціям має бути позитивним мотивом їхньої ефективної військово-професійної діяльності.

Розглядаючи вихованість особистості (у тому числі, патріотичну), можна погодитися з думкою фахівців, що її ознакою є сформованість у людини комплексу особистісних якостей, що, у свою чергу, виступає необхідною умовою її готовності до виконання військового обов'язку [4–6]. Такий підхід, зокрема, апробовано у дисертаційному дослідженні А.О. Афанасьєва, де стосовно військовослужбовців строкової служби було виокремлено двадцять вісім особистісних якостей і рис характеру, що мають формуватися в солдатів і сержантів у процесі ВПВ, та які класифіковано за шістьма групами: морально-політичні, громадянські, військово-професійні, соціально-психологічні, психічні та фізичні [4, с. 104, 238]. Природно, що стосовно офіцерів і прапорщиків до вказаних груп якостей слід додати інші, пов'язані з виконанням цими категоріями військовослужбовців відповідних організаторських, управлінських, дидактичних і виховних функцій.

4. Використання потенціалу військових традицій для створення оптимальних соціально-психологічних умов функціонування військових колективів, формування у військовослужбовців патріотичних мотивів поведінки, сприяння залученню особового складу в патріотичну діяльність.

Військовий колектив є важливим суб'єктом у реалізації різноманітних виховних заходів, а колективізм і товариська взаємовиручка – традиційними моральними принципами поведінки й діяльності військовослужбовців. При реалізації вказаних завдань слід урахувувати особливості військового колективу [7] як суб'єкта ВПВ, які полягають у такому:

а) у військовому колективі особи перебувають у певній залежності один від одного та колективу загалом, через що, виконуючи свої обов'язки,

усі вони несуть, крім іншого, моральну відповідальність за своїх товаришів. Командирам (начальникам) у процесі ВПВ слід виховувати в особового складу такі патріотичні риси, як прагнення якомога краще виконувати свої обов'язки та творчо ставитися до цього, шанувати традиції військового колективу та ЗС у цілому, допомагати товаришам по службі тощо;

б) використовуючи громадську думку колективу, військовим педагогам слід усіляко підтримувати патріотичну поведінку його членів, засуджувати негідні вчинки порушників, які ганьблять кращі військові традиції, зобов'язувати їх дотримуватися вимог Військової присяги та статутів ЗС, проявляти високу дисциплінованість тощо;

в) командир (начальник) як організатор військового колективу може й повинен у процесі ВПВ формувати громадську думку військовослужбовців, спрямовувати її на утвердження в їхній свідомості високого смислу національно-історичних і військових традицій, високоморальних і патріотичних норм поведінки та діяльності. Командир (начальник), організовуючи повсякденну діяльність військового колективу, бере безпосередню участь в організації ВПВ особового складу, забезпечуючи їх нерозривну єдність і спрямовуючи виховний процес на якісне вирішення завдань, поставлених перед військовою частиною (підрозділом);

г) найближчою опорою командира у формуванні і вираженні громадської думки та керівництві військовим колективом є актив підрозділу, до якого входять офіцери, сержантський склад і найбільш підготовлені військовослужбовці. Особистим прикладом та іншими методами виховання вони сприяють домінуванню у військовому колективі патріотичних високоморальних норм поведінки й позитивних традицій;

д) виховний вплив військово-соціального середовища, в якому діють окремі військовослужбовці та військові колективи загалом, носить опосередкований характер і потребує вмілого використання.

До *другої групи напрямів*, які стосуються лише суб'єктів ВПВ, слід віднести:

1. Формування у командирів (начальників) усвідомлення важливої ролі національно-історичних і військових традицій у ВПВ особового складу та життєдіяльності військових частин і підрозділів, підтриманні високого рівня їх боєздатності, а також усебічної готовності до організації та проведення ефективного цілеспрямованого виховання підлеглих.

Відомо, що ефективно виховувати підлеглих може лише керівник, який сам поділяє відповідні ідеали, ціннісні орієнтації, норми поведінки й діяльності, глибоко оволодів необхідними знаннями, сформував у себе відповідні ставлення й переконання та особисто готовий до проведення виховної роботи. Основними компонентами готовності військових вихователів до реалізації зазначеного напрямку діяльності виступає їхня інтелектуальна, емоційно-вольова та мотиваційна готовність. Вона формується на основі засвоєння ними знань з теорії ВПВ і військових традицій, усвідомлення необхідності постійного самовдосконалення в цій сфері, наявності стійкої мотивації та внутрішньої потреби досягнення

найвищого рівня професійної підготовленості щодо організації та проведення цього напрямку виховання воїнів.

2. Теоретична та практична підготовка суб'єктів ВПВ до виховання особового складу на військових традиціях, розвиток їхньої педагогічної майстерності. Це потребує глибокого оволодіння суб'єктами ВПВ методологічними й методичними засадами організації зазначеного та інших напрямів виховання підлеглих. Для цього слід передбачити проведення навчальних занять з проблематики військових традицій у системі підготовки посадових осіб (уведення окремих навчальних питань до змісту матеріалу з інших дисциплін), унесення необхідних заходів у відповідні плани військових частин (підрозділів), у навчальні програми та плани занять з професійної (командирської) підготовки офіцерів – суб'єктів ВПВ.

3. Створення умов для професійного самовдосконалення військових педагогів у питаннях ВПВ особового складу на військових традиціях як необхідного чинника підвищення їхнього професійного рівня. Це, зокрема, потребує ретельного планування цієї діяльності та офіційного виділення керівництвом необхідного бюджету часу на самостійну підготовку офіцерів, прапорщиків і сержантів щодо вказаної проблематики, забезпечення їх відповідною літературою, надання їм методичної допомоги тощо.

Висновки та перспективи подальшого розвитку у даному напрямку. У сучасних умовах ВПВ особового складу на військових традиціях виступає важливим напрямом діяльності командирів (начальників) та інших посадових осіб. Обґрунтування напрямів цієї діяльності дозволяє командирам (начальникам), офіцерам органів з роботи з особовим складом педагогічно грамотно організовувати виховний процес, більш чітко уявляти зміст виховної діяльності та пов'язувати її з військовими традиціями, відповідними аспектами життєдіяльності військових частин і підрозділів, а також конкретними завданнями, які вони вирішують, з урахуванням інноваційних технологій та методик впливу на особистість і військові колективи.

До перспективних напрямів досліджень можна віднести: проведення фундаментальних досліджень проблем становлення, функціонування та розвитку національно-історичних і військових традицій в українському суспільстві та ЗС, їх ролі й місця у вихованні громадян; підготовку методичних рекомендацій з означеної проблематики; обґрунтування інноваційних технологій і методик впливу на особистість у процесі ВПВ на військових традиціях та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Підборський Ю.Г. Педагогічні умови використання українських народних традицій у моральному вихованні учнів 5-9 класів шкіл-інтернатів у позаурочний час: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / АПН України. Інститут педагогіки. – К., 1996. – 190 с.
2. Каюков В.І. Патріотичне виховання учнів загальноосвітньої школи на героїчних традиціях українського народу: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Прикарпатський ун-т ім. Василя Стефаника – Івано-Франківськ, 1998. – 17 с.

3. *Советский энциклопедический словарь*. – М.: Советская энциклопедия, 1986. – 1599 с.
4. *Афанасьев А.О.* Педагогічні основи військово-патріотичного виховання військовослужбовців строкової служби Збройних Сил України: Дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Інститут педагогіки і психології професійної освіти АПН України. – К., 2005. – 266 с.
5. *Вырицков А.Н.* Военно-патриотическое воспитание школьников: теория и практика. – М.: Педагогика, 1990. – 148 с.
6. *Лукашевич М.П.* Гуманітарна освіта і виховання – важливі чинники формування особистості // Громадянське виховання студентської молоді в умовах трансформації суспільства: Зб. наук. ст.: За мат. Всеукр. наук.-практ. сем. / М.П. Лукашевич та ін. (ред.). – Черкаси, 1998. – С. 7-14.
7. *Військове виховання: історія, теорія та методика*: Навч. посіб. / За ред. В.В. Ягупова. – К.: “Graphic&Design”, 2002. – 560 с.

А.О. Афанасьев, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник
Научно-исследовательский центр гуманитарных проблем Вооруженных Сил Украины,
Р.М. Серветник, полковник, кандидат педагогических наук, старший научный сотрудник
Национальный университет обороны Украины имени Ивана Черняховского

НАПРАВЛЕНИЯ ВОЕННО-ПАТРИОТИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ ЛИЧНОГО СОСТАВА ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ НА ВОИНСКИХ ТРАДИЦИЯХ

В статье рассматриваются направления военно-патриотического воспитания личного состава Вооруженных Сил Украины на военных традициях. Предлагаются две группы направлений: те, которые касаются только личного состава в целом, включая воинских воспитателей; те, что должны использоваться лишь относительно субъектов военно-патриотического воспитания. Рассматриваются две группы субъектов патриотического и военно-патриотического воспитания: в украинском обществе и в Вооруженных Силах Украины. Акцентируется на ведущей роли командиров (начальников), офицеров органов по работе с личным составом в воспитательном процессе. Предлагаются направления перспективных исследований относительно указанной проблематики.

Ключевые слова: “военно-патриотическое воспитание”, “воинские традиции”, “военнослужащие”, “Вооруженные Силы Украины”, “личный состав”, “направления военно-патриотического воспитания”.

A. Afanasiev, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Scientific Associate
Research and development center of humanitarian problems of Ukrainian Armed Forces,
R. Servetnik, Colonel, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Scientific Associate
National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovskiy

AREAS OF PERSONNEL MILITARY-PATRIOTIC EDUCATION IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE ON MILITARY TRADITIONS

The article deals with areas of personnel military-patriotic education in the Armed Forces of Ukraine on military traditions. Are proposed two groups of areas: those touching upon personnel in general, including military caregivers; those that are to be used only for the subjects of military-patriotic education. Are considered two groups of subjects of patriotic and military-patriotic education on military traditions: in the Ukrainian society and in the Armed Forces of Ukraine. Is noted the leading role of commanders (chiefs), officers of the Personnel in the educational process. Are proposed areas of promising research on the specified issues.

Key words: "military-patriotic education", "military traditions", "military staff", "Armed Forces of Ukraine", "areas of military-patriotic education", "personnel".